پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار پر هېواد ني او جهاني کچ د پښتو ژبې او پښتني فرهنګ د سرخېنې او سيالۍ په څه

مرکه وال: انجنير عبدالقادر مسعود

(دويمه برخه)

مسعود: ستاسو له انده د اروپايي، هندي او پښتو موسيقۍ اساسي ځانگړني کومې دي او څه توپير سره لري او دا راته ووايا ست، چې موسيقي او شعر سره په خپل منځ کې څه تړاو لري؟

زيار: زه د موسيقۍ نه هنرمنديم او نه يې ځانگپوه، خو د غږپوهنې او بيا له شعري تول و تال يا وزن (rhythem) سره تړاو يې راته د پښتو بدلمېچ (ميزان الشعر) د څېړنې او اوډنې په ترڅ کې ښه ترا جوت شو.

د پښتو موسيقۍ، ټنگ ټکور يا سندرا او سندرو وتلي څېرو، لکه د لرې پښتونخوا هغه چې په سر سر کې يې اروا ښاد رفيق شينواری راځي او دبرې دې چې په سر سر کې يې اروا ښاد محمددين زاخېل او نن سبا استاد عبدالرحمان رحماني او لطيف جان بابي ټيکاو لري، دا راجوته کړې ده چې ښايسته ډېر پښتني وگړني آهنگونه(غاړې، نارې، بابولالې، شين خالۍ، کاکړۍ...) پر هندي راگونو اوښتي دي. په بله وينا، يو لړ هندي راگونه او غږونه چې افغاني او بيا پښتني هنرمندان غږوي او کاروي، آره او رېښه يې بيرته پښتونخواته راگرځي!

ډېره په زړه پورې دا چې په يوه لنډۍ کې د (ارم راگ) يادونه شوې ده:

راگ د ارم راته ږغېږي - چې ليونۍ د ښاپېرۍ خندا کوينه

په هره توگه، له دې هم نټه نه شي کېدای چې همدا هندي تربوران ول چې په ټوله مانا يې تربل هر ټبره له آريايي پېره ترا وسه زموږ د ښلابېلو گډو فرهنگي پاتوړو(ميراثونو) ساتندويي او استازندويي ښه تراکړې ده. کټ مټ، لکه څنگه

چې له اروپايي تربورانو سره مو په ګډ ژب- توکميز ((هندو اروپايي)) نامونه کې استازي کوي !

نو پر همدې دک و دليل د موسيقۍ په تړاو هم د دې ځواب په کار دی چې هندي- اروپايي، او لا ويلای شو ، د ختيزې- لويديزې موسيقۍ ترمنځ توپير په څه کې نغښتی دی، او غبرګون به يې هم داوي چې تر دغه منځ د هنري جوهر له پلوه کوم ستر توپير نشته، خو د رغښتي تخنيک او فورم له پلوه په دې توپير مومي چې زموږ دا پر اتوسُرو ((سا-را-ګا-ما-پَ-دَ-ني-سا)) ټيکاو لري او لويديز دا پر شپږو. نور نو د دواړيو ساز الې هم له لويه سره پر څلورو ډولو وېشنه مومي: پرده يي(هارمونيه يا باجه، ارغنون، اکورديون، پيانو...)، تاري(رباب، ستار، سنتور، دوتار، تنبور، ترنګو يا غږکه، سرينده، سرود، ويلن، ګيتار...)، وهنيز ياضربي(ډُول، ډومبکی، چمبه يا داريه، نغاره، دوکړه يا تبله، زېربغلي، منګی، ډرم، جاز...) او بادي(دروی، شپېلۍ، سورنی يا سُرنا، کرنا، ترومپېټ، ساکسفون، بينباجه، کلاريونېټ، کلاريون...). ښايي اړوند هنرمندان او په تېره ځانګپوهان تر دغه منځ نور توپيرونه او بېلابېلې ځانګړنې له ګرد ټول و ټوک(جزئياتو) سره وړاندې کړي، زما افاقي معلومات يا جنرل نالج همدومره دی. هرګوره، مينه والوته به زمادا سترګو ليدلي او غوږو اورېدلي هم په زړه پورې وي چې د تېرې پېړۍ په شپېتمو کلو کې لکه دا نن سبا، دغلته د نا انساني پانګوالي(کپيتالېستي)، په بله وينا، پانګواکي(ابمپرياليستي) ناخوالو پر وړاندې يو سراسري سرغړاوی او پاڅون راپيل شوی وو او له کارګرو او کارمندانو رانيولې تر زده کړيالانو، استادانو، ليکوالو، شاعرانو، رسنوالو، پوهانو او هنرمندانو پورې به له سرو بيرغونو او شعارونو سره هره ورځ لاريونونه کول او په هغه لړکې يې په زړو توکيزو او مانيزو فرهنګي آرونو او لارو رَودوا و بيا موسيقۍ پسې راواخېسته. پاپ(وګړنی) موزيک چې وار له مخه يې پيلامه رانښتې وه، تر

بل هر دو دیز(کلاسیک) هغه ډېر منښت او گرانښت ومومند چې هیپیان او بیتلان پکې تر بلې هرې ډلې ټېلي ښه ترا وځلېدل. د الهام سرچینه یې هم له آره انگازوره ختیزه موسیقي وه. خوځښتونه او لوړ غږونه یې ورسره له افریقایانو را خپل کړي ول او نور تول وتال یې له هندي هغه. نور نو د یوهان شتراوس، موسارت، سبستیان بخ...... سېمفونیو ارامو نغمو او کنسرتونه دځوانان لا څه چې د پوخمنگو هم نه خوښېدل او بیا هغسې لوکس دریشي کړي، درانه او غلي پلي نه کښېناستل. له یه سره به یې له سندرغاړو سره هممهاله یوراز ټوپونه وهل او هماغسې یې اوازنه هم ور سره انگازه کول. بیا یې ((راک اندرول)) یا په پارسي نومونه ((رقص بجنبان و بچرخان)) ځېل ځاینا ستی شو چې سندرغاړي له اواز سره سره چورلکونه هم خوري.

ما لړو ډېر د اړوند پوهنتون پر یونیم بنډار او تلویزوني نندار ه بسنه کوله، خو چې په خپلو گناهگا رو سترگو مې ولیدل، مستې او نشه نجونې خپل سلتراجونه ورغوځاروي، نو پر خپل ایمان وډارشوم او له هغې هم توبه گار شوم.

په ایران کې پاپ موزیک گوگوش راپیل کړی وو او په افغانستان کې احمد ظاهر او چې ترڅو د دغه بل ډول وار رارسېده، په دواړو هېوادو کې بنسټپالي واکمنه شوې وه !

راوروسته په لویدیځ کې د هندي موزیک په تېره ستار زده کړه هم دود شوه.((راوي شنکر)) به یې اروپا او امریکاته رابااله او ستار ته به یې د دوکړو له تال سره ساتونه ساتونه کښېناستل. زده کړې ته یې ان هندستان ته هم پسې ور تلل. په پای کې افغاني رباب ته هم وار راورسېد او استاد محمد عمر د اتیا یمې په نیمایې کې امریکاته د ښوونکي په توگه وغوښتل شو !

مسعود:تاسې هغه شعرونه، چې سیاسي، ایدیولوژیکي، ارماني، متعهد او یا ناژمن اړخونه ولري څه ډول څېړئ؟

زیار: د ناب ونږه شعرو ادب یا ((هنر د هنر یا ادب د ادب او بیا شعر د شعر لپاره))
لید توګه چې له ذهنیوال یا ذهني ګرا (subjectivist) الماني فیلسوف مانویل
کانت (۱۷۲۴-۱۸۰۴) څخه سرچینه اخیستې، په کړن کې بې سروبوله زباده شوې ده.
په دې مانا چې تر اوسه هېڅ یوه بشپړه (مطلقه) نږه او سوچه هنري، ادبي او بیا
شعري پنځونه نه ده لیدل شوې. چې سل په سل کې دې یې یوازې ((خوند))
رانغښتی وي او د ((ژوند)) هېڅ کوم څرک ترې نه وي لګېدلی. ځکه پنځګر یې په
چوپه خوله طبیعي چاپېریال کې نه، بلکې په ټولنه کې اوسي او ټولنیز اند وژوند
ورباندې لړو ډېر اغېز ښندي او په دغه لړ کې اندپوهه (ایدیالوژي) او سیاست هم
بې نقش و اغېزه نه دی. هغه پنځګر او په ځانګړي ډول شاعر چې د سوچه او بې
موخې پیغامه شعر داوه کوي، د چا خبره له همدې داوې یې د یوې موخې او پیغام
ورېم تورېم راځي.

شعر تر هرڅه له مخه په یوه کره کېښکلې ژبنۍ څولۍ کې د اند-و-واند (اندیشه و
خیال) او بیانګېرو ولولې (احساس او عاطفې) یوه ګډه زېږنده ده او دغه ذهني
ښکارندې (پدیدې) یو مخیزې نانګېره (نامحسوسې و مجردې) نه شي رامنځته
کېدای، بلکې دا هم پر خپل وار له نګېروړ مادي پنځیز (طبیعي) او ټولنیز
چاپېریاله تومنه اخلي. له همدې کبله دا خبره پرځای ده چې د شعر په نغښته او
رغښته کې د طبیعي او انساني چاپېریال لید نه کتنه (مشاهده) ستر نقش و اغېز
لري.

زه پخپله هم د شعر په پنځونه او هم ارزونه کې دوې غبرګې ټولۍ (مقولې) هېڅکله
له پامه نه غورځوم چې یوه یې ((ژب- ښکلاییزه)) ده او بله ((ژب- اندیزه))، چې
د ((هنري ارمان)) او ((ټولنیز ارمان)) ښکارندویي کوي. د ریالېزم او بیا انتقادي
او ټولنوال ریالېزم او هومانېزم لاره لېله هم همداده له دې پرته هره پنځونه یوه
هسې وییلوبه، لفاظي یا فورمالېزم بلل کېږي او له انساني – ټولنیز ارمانه یوه توره

تېښته. له دې نه هم ځوک نښه نه شي کولای چې ريښتيني او ژمن هنر د پوهې او تخنيک تر څنګ د انسان په ګټه د پنځ (طبيعت) په اېلونه او مهارونه کې پوره ونډه اخېستې او د تمدن تر اوسني بشپړتيايي پړاوه يې رارسولی دی. زه نه وايم، چې شعر دې د نورو هنرونو او بيا ادبي ځېلونو هومره د پنځيزو او ټولنيزو ناخوالو په ځلونه کې برخه واخلي، بلکې له داسې يوه پيغامه کار واخلي چې له ډېر هنري او ښکلاييز راکښونه يې ځوک وار له واره و نه نګېرلای شي. دا هم اړينه نه ده چې د هر لوستي او نالوستي سر دې پرې يوراز خلاص شي. همدا به بس وي، هماغه سيالان او بيا هغه پرې پوه شي چې د ناخوالو د پړې ګوته ورته نيول په کار دي. او تر هرڅه له مخه پخپله شاعر د د واړو ارمانونو له پيوستون او خړوبتيا خوند واخلي. نو زه همداسې يو ويناوال ژمن او استازګر بولم چې يو خوا د خپلځاني او مينه والو د ښکلاييز ځوب (ذوق) خړوبوي او روزي او بل خوا د غمېدلو او غمولو پر وړاندې خپله ژمندويي او استازګري (تعهد او رسالت) راسمبالوي. په ترځ کې بيا داچې، هم يې د خپلې ژبنۍ ټولنې پر کچ د پرمختيا او لوړتيا او هم يې د نړيوالې سيالۍ لپاره خپله تاريخي پازه ښه ترا پرځای کوي.

د ايران د نوميالي انقلابي شاعر (احمد شاملو) تردې هم وړاندې ځي او وايي:
((... من به اين حقيقت معتقدم که شعر، برداشت های زندگی نيست، بلکه خود زندگی ست.))

مسعود: ارسطو وايي: (دشاعر وظيفه د اسطورې جوړول دي). ستاسې پر اند شعر له اسطورې سره څه اړيکې لري او پر پښتو شعر يې اغېز څنګه ارزوئ او همداراز د هېواد او نړۍ پر کچ په اوسنيو کړکېچنو حالاتو کې مو د شاعرانو له خوا د اسطورو د پنځولو (ايجادولو) په اړه ليد څه دی؟

زیار: ارستو د خپل استاد اپلاتون د شعرپوهنې یا پویتیکه (بوطیقه) په توپیرچې شعر یې د پنځ(طبیعت هسې تشې پېښې ګڼلې، لکه په نورو فلسفي او پوهنیزو لیدتوګو کې د هنر او بیا شعر په تړاو هم له اسمانه ځمکې ته راکوزشوی. نو دا خبره یې له اوسنې جاج سره ښه ترااړخ لګولای شي. له اسطورو نه یې موخه همدغه نن سبا دود خیالي انځورونه، سېمبولونه او نور ټول ښکلاییز(استېتیکی) پسولونه او پردازونه دي چې په ټوله مانا له هسې هو بهو پېښو او ساده سیده ګوزارش سره د شعر بریدلیکه راجوتولای شي.

تر هرڅه له مخه وړنده بربښي چې د اسطورې د پېژندنې په اړه یو څه ووایم.

اسطوره یوه عربي نومونه ده چې ډېرګړی یې اساطیر راځي. انګرېزي انډول یې میتخ(mith) له یوناني (Mathos) څخه آره اخلي او مانا یې (ویی، خبره) ده.

دیني پوهنغونډ (Religion Encyclopedia)

لیکي چې یوناني لوګوس

(logos)هم په همدې مانادی، په دې توپیر چې لوګوس په استدلالي ښکالوه

(بحث) کې کارول کېږي او مېتوس هغه ویی دی چې په کیسه او روایت کې راځي. په دې توګه په کیسه او افسانه کې هر کاربدلی یا کاربدونکی ویی اسطوره بللای شو او په ښکالوه (بحث) کې ټول کاربدونکي وییونه لوګوس نومولای شو. لوګوس راوروسته د (پوهنې) په جاج په یوناني کې د –لوګي او په لاتین کې د –لوجي په بڼه کارول شوی او عربي د ((لغت)) په بڼه د (ژبې) او (کلمې) په جاج و مانا راخپل کړی دی.

((د اسطورې د ښه ترا پېژندنې لپاره: شاه سعود، د پوهاند زیار په شعرکې مېت یا اسطوره، لېمه(۱۹۹۸) ۱۰ ګڼه.))

هنر او بیا شعر له مېتولوجۍ(اساطیر پوهنې) سره نه شلېدونکی یا ((دیالکتیکي تړاو)) دا رازبادوي چې انسان د رښتینې یا واقعي نړۍ تر څنګه له ((خیالي)) هغې سره هم اړ او تړاو لري. هغه نار ژېدلي ارمانونه او نا خړوبېدلې هیلې او غوښتنې یې چې له وړکینې راهیسې ناځانخبرې (تحت الشعوري) نړۍ ته چار ناچار ورتمبول شوې، زېرمه شوې او په ورځني ژوند کې تازه پرتازه هم ښه اوبد ورپېښېږي د ېر څه اوري ګوري او ورته خوښېږي، ارمانېږي او پخسېږي، بې له دې چې پوه شي، دېته یې اړباسي، د همداسې یوه خوالګر په لټه کې شي یا د چا خبره یوې ((خیالي)) نړۍ ته پنا یوسي. نو که یو مخیز یې ورخړوب نه شي کړای، د یوه دردارامي (مُسکن) درمل هومره خو یې ور سپکولای او اراملای شي؛ استېتیکي (ښکلاییز) ذوق خړوبېدنه، یا په ساده ژبه، خوند اخېستنه که غریزه یې هم وي، له هماغې ناځانخبرې ((زېرمې)) او ورځنیو تودوسړو سره ټینګ و ترینګ تړاو لري. که څوک دا وایي چې په دې ډول شاعر یو دنټپال(درونګرا) دی او د چاخبره د خپل زړه بړاس باسي، خپل ځانګړې ګرومونه یا عقدې(کمپلکسونه) اراموي او ورسره ورسره خپل ښکلاییز څوب و ذوق خړوبوي. پر دې ناګار یا ناخبر چې په یو ډول نه، په یو ډول یې دغه هرڅه له نورو سره ګډ او شریک دي. که داسې نه وای، دا دومره مینه وال به یې له کومه کول؟

د فروید او ملګرو، لکه اتورانک پر اند اسطورې او وګړنۍ یا فولکلوري کیسې، افسانې اوروایتونه له خوب (رؤیا) سره ورتوالی لري. دوی وایي، هماغسې چې خوب د تمبېدلو او شړل شویو هیلو، غوښتنو او یادونو(خاطرو) د ټولګې د څلورګونو دویونو(قواعدو) تر اغېزلاندې رامنځته کېږي، د ولسونو افسانې او اسطورې هم په رښتینه هغه خوبونه دي چې را پنځوي یې.

د فروید پستانو د شننې او ځیرنې(تجزیې او تدقیق) له لارې د اړوندو توکمونو، ټبرونو او ولسونو رواني اکربکر جوتېدای شي او دغه کار د تمدن د تاریخ او ډېرو

ټولنیزو اکرونو (حالاتو) دآرې او ریښې په بیاموندنه کې ستر ارزښت لري(تعبیرخواب ۱۵-۱۲مخ) .

داهم نومېرل شوې چې خوب (رؤیا) هرڅه په تېرژوندو ژواک کې لیدلي، ارمانلي او بیا زېرمه شوي هو بهو نه راځلوي، بلکې د شعر غوندې پرداز ورکوي او پر سېمبولونو یې اړوي، د بېلګې په توګه اوبه، باران، واوره ، رڼا، توپان، مار، لړم، ځناور، اوښ، غر، پېچومی...د ربړو ، ستونزو یا خطرونو سېمبولونه ګڼل کېږي او ځینې نور بیا د هیلو او هوساییو او داسې نور، په دې توګه خوب تر هر هنره له شعر سره زیاته همرنګي او اړاو تړاو لري، په بله وینا ، خوب لیدل یو راز((شعرویل))دي. له دې دا پایله هم اخېستای شو چې هر انسان په خوب، په بله وینا ، ناځانخبرۍ (تحت الشعور) کې شاعر دی، خو یوازې هغه څوک چې په ځانخبري (شعوري) ډول هغه هرڅه ته ژبه ورکولای شي، شاعر بلل کېږي !

د دې ټکي هېرول هم په کار نه دي چې اسطوره همهاله یو سېمبول هم دی، مانا دا چې دغلته بیاهم له سېمبول، په بله وینا ، له اسطوره یې سېمبول

(mythological symbol)

سره مخ کېږو ؛ په همدومره توپیر چې پر سېمبول باندې پوهېدل اسانه دي او دا کار دکتنې (مشاهدې) او لوستنې اوربدنې له لارې کېدون موندلای شي، خو اسطوره یي سېمبول د پوهېدنې لپاره څه غور و ژورتیا اړینه برېښي. د ساري په توګه بې له دې څوک پر ((اهریمن)) نه پوهېږي چې څه را سېمبولوي او موخه مانا یې څه ده !

که له بل ګوټېېره وکتل شي، هره اسطوره او بیا اسطوره یې شعر و کیسه له سېمبولونو سره کار لري، په بله وینا ، د اسطورې ژبه له آره سېمبولیکه ده. نو کله چې د اسطوره یي سېمبول نومونه کاروو ، موخه مو په ټوله کې د هماغې ټاکلې اسطورې یو بیاځلي (مکرر) سېمبولایزېښن دی.

په هره توګه، اسطوره که یو خواد شعر په ژبنۍ سپما او کېښکلتیا کې تر سېمبول هم ډېره ونډه اخلي، بلخوا یې د ننني هنري جولې په رنګینۍ کې لا په زړه پورې ونډه پرځای کولای شي. ځکه زیاتره یوه درسته کیسه او شأنِ نزول رانغاړي. هرګوره، ((مېتولوجي)) نومونه (اصطلاح) مو هم چې تر نورو هنرونو یې په شعرکې د کار اخېستنې زیات ټینګار کېږي، وار له مخه سترګوته (Myth) نېغ دروي.

که نه د دې توک په ګډون ګرده هنري رغنده ټوکونه (متشکله اجزا) یا اوزار، لکه څنګه چې پرله پسې مو راغبرګ کړل، یو مخیز د ((خیال)) زېږنده بلل کېږي او یو هم بهرنۍ رښتینې (واقعي) هستي نه لري او په دې ډول تر ((مېتولوجۍ)) غونډ نوم لاندې راځي. په دې ډول پښتو شاعران هم د نورو ښکلاییزو پسولونو په ترڅ کې د اسطورو کارونه هم له پامه و نه غورځوي، نه جوړونه. په دې مانا چې اسطورې وار له مخه زموږ پښتني- افغاني، آریایي-آریاني، سامي_ اسلامي او پر نړیوال کچ یوناني- اروپایي... تاریخ او فرهنګ کې شتون لري. له انځور، سېمبول... سره یې توپیر په همدې کې دی چې دغه د شاعر د خپل اندو واند (فکروخیال) زېږنده او نوښت بلل کېږي (د لا څرګنداوي لپاره: پښتو بدلمېچ اړوند څېړکی).

هرګوره، چې له نړیوال دود سره سم زموږ شاعران او کیسه لیکوال... رښتیني (نه افسانه یي) ټولمنلي ملي اتلان د سېمبولونو او ورسره ورسره د اسطورو په نامه نومولای او کارولای شي، لکه واخلې، د درو ګونو (افغان-انګریز) جنګونو او ورته ملي ازادیپال اتلان او نورې تاریخي ستې. د ستر خوشال خبره، (مېړني دي... چې یادېږي په بدلو په سندرو)، له بدلو او سندرو یې موخه هم وګړنۍ هغه دي، لکه پخپله خوشال په دې لنډۍ کې:

نن پر خیبر د زلمو جنګ دی - خوشاله پاڅه چې مغول راغلي دینه؛

غازي اکبر خان پکې یې داسې ستایلی دی:

د توریالي اکبر له برمه - ځوانان د ننګ توري وهي سرور کوینه

د اکبر خان غازي په توره - وطن رڼاشو دښمنان به ماتې خورینه

که جهان مري اکبر دې نه مري - یو خو ښه ځوان دی بل یې کړي جهادونه

د میوند اتل یې هم په دې ډول:

پرایوبخان مې سلام وایه - دادی جانان مې کومکي د رولېږنه

د هندستان پېرنګۍ ژاړي - که ژیړ ایوب پر دنیا وي کوندې به شونه...

او پرپاچاخان داسې ناره شوې ده:

که له زلمونه پوره نه شوه - خان باچا خانه جینکۍ به دې ګټینه !

د ګاردین نومور خبریال او لیکوال ((جنتان ستیل)) بیا د افغانستان په تړاو په خپله یو تازه خبرنه او شننه کې هغه ګردې تش په نامه اوسنۍ ((جهادي اسطورې)) درغلي ارزولې دي چې تر اوسه انګروزل کېږي او ډنډوره کېږي !

ښايي، زه د نوي شعر ړومبنی استازی او سم چې هم مې په زړو دودیزو اسطوروکې د ادلون بدلون هڅه کړې او هم مې د دغو نورو په کارونه او دودونه کې تر ټولو زیاته ونډه پرځای کړې ده. په دغه تړاو د شاه سعود له خوا په یاده شوې لیکنه او بدلمېچ کې له راغلې اړوندو بېلګو او هم له نویو کارول شویو هغو څخه یو کوشنی غورچاڼ را اخلم. ړومبی د پخوانیو نورستانیانو د خدایګوټو (ارباب الانواعو) نومونو چې په ((الینا)) نومې ازاد شعر کې مې رانغښتې دي:

یوش (د شر خدایگوتی) ؛ ترسکن (د انگورو او نورو شرابو - سته، خدایگوتی) ؛

یمرا (پنځګر)، مرا (تر ګردو لوی پنځګر چې تر اوسه پرې لوړي یا سوګند خوري) ؛

ګېش (د ښېګنې خدایګوتی) ؛

اندر andr

(د کرکیلې او ښېرازی خدایګوتی) ... (سوزونه او سازونه (۱۳۰-۱۳۵).

د ځوان نوښتګر شاعر غفور لېوال د دریګونو اسطوره یي منظومو په لړ کې چې ماد ((حماسو)) په نامه ورارزولي، ((لام او ایلینو)) هغې څه ناڅه ورته الینایي اسطورې را نغښتې دي.

زه له خپلو نورو اسطوره یي شعرو څخه پر دې لاندې قافیوالو بېلګو بسنه کوم :

ـ نوري دایوا داهورا د مزدک څلي زما

داواز سیوري اهریمن په غشو ولي زما

ما هر طاغوت ته دایمان په مټ ورکړې ماته

دي یې ډالونه په توبرو د برم سکڼلي زما

ما د بهمن په پاک قلم واړه له سره وکښل

چې دازل قلم په برخه ول لیکلي زما

ـ .. روان تخت د سلیمان به څه ارمانم

ـ ...لکه لمرکړم د سبا پر لورې لاره

د قاف غرونه مې برمخ هم تراي نه شي

جابلقا نه، جابلسا پر لوری لاره

ما امرلې يې د مينې په تړون کې ،

له دا يوانه ، د مزدا پر لورې لاره !

ـ.. خدايان د ځمکې په دا دومره مرګ وژوبلو ناګار

چې د دې بورې نيمه خوا په زړه کې څه تېرېږي

چې اهريمن د سپين تومان پر مېنه اور بلوي

څوک څه خبر، د اهورا په زړه کې څه تېرېږي

ـ غږ مې نه رسي تر عرشه ، د اسما ن لا رې اوږدې شوې

د بوتا يان را ته را سپلمه، د يزدان لارې اوږدې شوې ...

ـ...د لمرڅرک له نا رنجباغه، پر وړانګنو وزرونو

هسک د عرش مزدک پرلورې، برا ق وزمه والوتلې

که ته ولاړې تر معراجه، د نا پاک ښا يست ترستونځه

ما سره کيسې د مينې ، دې لا هسې خوبولې ...

ـ.. څه د وختو د هوسو زليخا

!ښکلی يوسف کړې په تزوير زولانه

«ولی پرځای د بېګناه«حسنک

نه شي زورواک امير، وزيرزولانه؟

لامو په غچ د هسک د خدای د د ښنو

به ګورکې کړي، منکر نکير زولانه !

ــ.. د منصورۍ مینې زباد نه دی، څه دی؟

دا چې د دار پر لورې لار لنډ وو

چې بې اجله مرګ ته ماتې ورکړو

موږ د ((لزار)) پر لورې لار لنډوو

د اور تونو د خوګلنونو په یاد

د «نووهار» پر لورې لار لنډ وو...

ــ.. په لټون د پرومېتوس سپېڅلي اور کې

واوښتم پردا څه تورو مړو دوهیو

ــ.. د زردشت له دشتو لېږدي، جنازې د سرو رېدیو

آریاناوېجه نیولې، له یوې مخې اغزیانو

د سوما له سوې کښته، لاس پر سر «سکه» لوګري

تورې خاورې پر خوله پورې، د بخدیو وربېخانو

دا بیا کوم سرغړاند سیند ، یاغي ښامارته ډالۍ کېږي،

سرې ډولۍ د ښایست پېغلو ، را لښلې چې ورا بانو؟

مسعود: تاسو د ادبي نقد او کره کتنې او د ادبي او فرهنګي مرکزونو د جوړولو په اړه په هېواد کې د ننه او بهر، چې د نورو ادبي څانګو الو تر څنګ واکيالي (باصلاحیته) څانګپوه کره کتونکي غړیتوب و لری، څه لید لری؟

زیار: ولې نه وایاست، داسې یو مرکز رامنځته شي چې دا هرڅه په خپله غېږه کې راونغاړي ! په هر ډول، نن سبا د تش په نامه سرکاري بنسټونو او بیا ((د افغانستان د پوهنو اکادمۍ)) د یو نیم تش په نامه ((د ژبو او ادب انسټیټوت)) د یوه داسې ازاد بلونج(بدیل) په بله وینا ، ((پښتو اکادېمۍ)) رامنځته کول خورا اړین برېښي چې پیاوړي ځانګپوهان پکې غړیتوب ولري او د پښتو ژبې، ادب او فرهنګ لپاره یو رښتینی او پرلغښتی کار وکړای شي. سم له لاسه کېدای شي، د نړیجال((انټرنېټ) په مټ د غه چاره راپیل شي، کړنلار و تګلار ورته جوړ شي. ان تردې چې پرانستونې غونډه یې هم په همدې وسیله کېدون موندلای شي.

ما پخپله درې کاله وړاندې په هېواد کې دننه د((پښتو فرهنګیستان)) په نامه د یوه داسې اکادېمۍ پرانستونې غونډه جوړه کړې وه او له هغه راهیسې مې په همدې موخه او نامه په خپل کلي(حصارک-مزینه- ننګرهار) کې پر نوې ودان کړي کور لیکدړه(لوحه) ځړولې ده. خو د نوموړې غونډې برخوال یې په عدلیه وزارت کې پر راجسترولو ټینګار کوي. که نه هسې خو ډاډه دي چې اوسنی((اېمپریالېستي- جهادي)) دولت بې له هغې هم له ډېرې ناغېرۍ ځخه، له څوکلو راهیسې د نورو سرکاري بنسټونو غوندې د پوهې او فرهنګ دا هم ځانې(شخصي) کولو لپاره زرغون ځراغ بل پرېښی، خو ټول زور پر رسنیزو او بیا تلویزونونو اچول شوی او زموږ دا هڅه ګړسره نوې ده. ما دلته په انګلیستان کې هم له نورو ځانګپوهو ملګرو سره پټبیلې چې اروپایي او امریکایي ختیځپوهان هم له ځان سره ملګري کړو، که څه هم زیاتره بوډاګان شوي، خو لېوالتیا یې را ته پوره څرګنده شوې او له واک او اغېزه یې پوره ګټه تر لاسه کولای شو.

مسعود: یو شمېرلیکوال او څېړنوال وایي، چې پښتو یوه زړه آریایي ژبه ده، او د آریایي ژبو یوه خپلواکه ځانګه ده. تاسو د یوه ژبپوهاند او بیا تاریخي- پرتلیزې

ژبپوهنې څانګپوه په توګه د پښتو ژبې لرغونتوب د تاریخي او ادبي اسنادو له مخې څه ډول څېړئ؟

زیار: د لرغونپالنې(قدامت پسندی) دا لید توګه د دودیزو پوهانو پاتوړې(میراث دی) چې آره او ریښه یې لرغوني پېر ته رسي. یهودو دا باتې وهلې چې عبري(عبراني) ډېره زړه ژبه ده او ټولې ژبې ترې رازېږېدلې او بیا یونانیانو له خپلې ژبې پرته بله ژبه نه باوروله او له همدې لامله یې نور ګرد نړیوال بربروس(بلبلان) بلل. راوروسته پکې پوهان، فیلسوفان او په تېره د تاریخ پلار(هېرودت) رامنځته شو او د ګردې نړۍ ژب- توکمیزې لیکنې څېړنې یې هم مخې ته ور کېښوې، خو چې د سکندر په مشرۍ یې نورو هېوادو اوبیا د بخواته خپلې سوبې راوغځولې او له یوناني سره د نورو ژبو ژورتوالي ته ځیرشول، نو دوی هم یهودي ورته ساتې باتې راواخېستې. عربو ټولنا عرب لا ګړسره ګونګ (عجم) وبلل؛ ډېری روسان له پېړیو راهیسې تر اوسه جرمنیان په ورته نامه((نیمیسکي)) یادوي!

په پښتنو کې لږو ډېر یو دبل پر ګړدود هم ملنډې وهي او په راز راز نومونو یې نوموي، لکه واخلې پېښوریان او نور شاوخوا پښتانه بنوڅیان نیمژبي((شیتک)) بولي او ستر خوشال چې له شپږو پښتو(نسلو) راهیسې یې کورنۍ په اکوړه کې اوسېدلې او د خپل غرني کرلانې ګړدود پر ځای یې پېښورۍ او بیا ادبي پښتو را خپله کړې وه، په خپله نوموره بولله کې هم همداسې یاد کړې دي:

له هرچاسره چې کښېني، همغه شي_ اوس مې نیمه ژبه خوښه شوه شیتک یم:

زموږ دوی ته هم چې پر(۱۹۳۶)ز.کال د افغانستان د یوازېنۍ ملي- رسمي ژبې په توګه د پښتو روزنې پالنې پازه وسپارل شوه او په ترخ کې له دې هم خبر شول چې ختیځپوهان پر پښتو او پښتنو لیکنې څېړنې کړې دي، نو دهغوی له منځه یې د نولسمې پېړۍ د یونیم انګرېز پښتو پوه دا خبره واره داره وګڼله چې دا ژبه د

دوا ړو (هندي او ایراني) څانګو ترمنځ ځانته جلا ((دریېمه)) څانګه جوړوي. د هماغې پېړۍ په وروستیو او د شلمې پېړۍ په لومړیو کې چې د نوې ژبپوهنې استازیو، لکه فرانسي دارمستېټر، الماني ګایګر او ناروېژي استاد مورګنستیرن یې په ساینټیفیکو (فونولوجیکو او اېټېمولوجیکو) فارمولونو ایرانیوالی پر زباد هم ورسا وه، بیا یې د ((ایران)) پر ټکي سرنه خلاصېده، ځکه پر نوموړي کال زموږ تربورانو د خپل هېواد نوم له ((پارس)) څخه پر ((ایران)) راړولی وو. هغه هم د نازي غورځنګ په پلیونۍ په دې موخه چې د عراق او تورکیې له پولو ترمارګلۍ ((تکسیلا)) پورې د ګردې آریاني ژبې سیمې ټولواکمنۍ لپاره لاره هواره کاندې.

سره له دې چې د (۱۹۷۵) ز کال په وروستي نړیوال پښتو سېمینار کې د استاد مورګنستیرن په مشرۍ ټولو آریانپوهانو او پښتو پوهانو پرې ومنله چې ((ایران)) د ((اریان)) اوښتې بڼه ده او که بیاهم ورسره نابانده پاتې شول او حساسیت ورسره لري، افغاني لیکوال او پوهان یې پرځای هماغه پخوانۍ آره بڼه بیرته رادودولای شي، خو دودیزو ژبپوهانو له خپلې هېنډې وانه وښتل او تراوسه یې یونیم ژوندی پاتې پلیونی ځوان پښت ته هماغه زړې اوتې بوتې انګروزوي چې ته یې هم ورته پوښتنې ته اړېستلې!

د نړۍ ګردې شپېږزره ژبې سره همزولې دي او ګردې د خپلو خپلو ټولنو ورځنۍ اړتیاوې پرځای کوي. ترمنځ یې یوازینی توپیر له فرهنګي پلوه دی. پښتانه د دې پرځای چې دغې سیالۍ ته پام راواړوي او پکې د پوهې او فرهنګ د غوړېدا او د دې کار لپاره یې د یوې - یوازینۍ - کره لیکنۍ بڼې سمبالتیا ته ځیر شي، پر هماغو زړو پاتشونو یې شخوند وهي او همدا وایي: ((پښتو چې دومره زړه ژبه ده، ولې ورته له پارسۍ سره یو برابر حق نه ورکول کېږي؟)). یو لاڅه مهال مخکې لیکلي ول ((داچې وایي، پښتو شپږزرکلنه ژبه ده، نو ولې...))، که زه د همدغې جهل و جنګ ځپلې ژبې د علمي او فرهنګي له سرخېنې وزګار وای، یوازینی ځواب به مې ورته

داوای: ((ورشه، له هماغو و پوښتنه چې دا خبره يې په غوږ کې درڅخولې ده !))
اودادی متې ته راباندې زورور شوې او غبرگون ته دې اړېستم !

له پښتو او پښتون سره د هېرودت پکت او پکتويس يا هندي پکتها... هم همدا سې دروا خله.

د دغو نا سمو انگېرنو پوره سپيناوی: پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼاکې له) (ساکي مخينې سره- ۱۰۷تر ۱۲۵مخ.

مسعود: هغه مهال چې د دولت له خوا زموږ په هېواد کې د پښتو ژبې د پالنې اودودونې غورځنگ را پيل شو، ستاسې پراندکوموپوهانواوليکوالودځرنگوالي له څومره ييز او څرنگيز پلوه پښتو ژبې او ادب ته ځانگړې پاملرنه کړې ده؟

زيار: هسې خو تېره پېړۍ په دولتي چوکاټ کې د پښتو پالنې نوی پېر له اماني او بيا په نادري پېر کې له((پښتومرکې)) را پيل شوی وو، خو د يوه پرلغښتي سراسري غورځنگ بڼه ورته پر(۱۹۳۲)ز کال ورکړشوه. د دغه غورځنگ انگېزه او موخه، لکه په سرکې چې ورته نغوته وشوه، زموږ لويديز گاونډي شاهي نظام د هېتلري او موسولوني فاشېستي ژبتوکميز پيوربزم او په تېره د نازيانو د((آريانيوالي)) بې سروبوله داوو او انگروزو تر اغېز لاندې پر (۱۹۳۵)ز. کال د خپل هېواد زوړ تاريخي نوم((پارس)) پر ((ايران)) راواړاوه، نو افغان شاهي نظام متې يو کال پس پر ځان وخوړه چې ولې يې په پټو سترگو پوښتنپانه(استعلام) ورلاسليک کړې دی !

ځکه د محمد گل مومند په مشرۍ يو څو روښاندادو ليکوالو افغان شاهي دربار د گاونډي تربره نظام د سيسې ته ورځيرکړ چې غواړې د((ايران)) تر نامه لاندې له پارس خليجه تر مار گلۍ (تکسيلا) ټول تاريخي ((ايران زمين)) په خپله اوبجه(قلمرو) کې راگډ کاندې. مومند بابا هغه شېبې ورځې د لوی کندهار پوځي او

ملکي پازوال(تنظیمه رئیس) وو. نو د میوند تاریخي هدیرې له رغاونې او پښتو ډبر لیک(څلي) یې را پیل کړه. ((طلوع افغان)) یې پښتو ته راواړاوه او تاند زلمی مرستیال(حبیبي) یې چلوونکی(مدیر) وروټاکه او ننګرهاری((خادم)) یې ورسره مرستیال. بیا یې چې د استاد حبیبي نوښتګرانه هلو ځلو تر سخت اغېز لاندې راوست، له کابله یې ورته د هغه مهال د لوړترینې(د برش زره افغاني) جایزې او یو څه ځمکې هوکړه ترلاسه کړه. همداسې یې د نورو استعدادونو په لټه کې شو. داسې بربښېده چې له کندهاره کابل ته((مرکه د پښتو)) په نوي نامه((پښتو ټولنه)) را لېږدونه هم د ستر مومند په نوښت شوې وي. ځکه نادر خان د کابل د نیونې په پاداش کې نه یوازې((لمراعلی نښان)) ورلورولی وو، بلکې خپل شپږم ورور یې هم نومولی وو، نو ظاهر، داود او نعیم دواړو ورونو ورته کاکا وایه. نو وزیر صاحب یې له دغه ویسا(اعتبار) څخه د پښتو ودې وش، پراختیا او پرمختیا لپاره ګټه اخېسته. د ژوندو ژواک په وروستیو ورځو شپو کې یې له هیبکه ظاهر خان ته زنګ را وواهه او ده چې ورته وویل، ((کاکا خیریت است در این نصف شو...؟)) او هغه له لوښې سره سم په توند پښتو ګړدود خبره ورپرې کړه: ((بیامو لکه چې ځان پر ایران وپلوره او پاړسو مو ورقانوني کړه!)). پاچا چې ورته وویل: د اساسي قانون د جوړونې په کومېټه کې له نورو سره یو برابر پښتانه ول، لکه سید شمس الدین مجروح، موسی شفیق او دوکتور صمد حامد، هغه راغبرګه کړه، دوی چا پښتانه کړل، یو عرب، بل کشمیری او دابل ستاسې خپل بې پښتو محمد زی!))

په هر ډول، هغه لوی انسان هغه غورځنګ تر دې بریده راورساوه چې لومړی ځل پښتنو ته په مورنۍ ژبه لړ تر لړه د لومړنیو، منځنیو او څه ناڅه لوړو زده کړو رښته(حق) ترلاسه کړ، د اړوندو سیمو دوتر دېوان یې هم پښتو کړي ول چې تراوسه یې یوازې په ننګرهار کې نښه نښانه هومره راپاتې ده. د پښتني- افغاني ملي وکر(هویت) د نومېرنې(تشخیص) په لړ کې یې

له پامیره تر میمنې د پښتنو د آر ټاټوبي بیرته افغاني کول او داسې نورې کارنامې یې په هره توګه د تاریخ په زرینو پاڼو کې د تل لپاره خوندي پاتې دي، خو د ژبنیو هاندوهڅو پایله او ییبره یې پر ژوندونې ولیده او هغه دا چې د استاد حبیبي راوروسته یې له جوماتونو څخه د نورو ګڼو راچاڼلو استعدادونو په لړکې نور څلور ((ستوري)) او ستورګي د ژبې او ادب پر هسک راځلولي ول.

دا د همغه غورځنګ لوی او واړه ستوري ول چې د زاړه دودیز و نوي اکاډېمیک پښتني پښت ترمنځ یې یو تاریخي پول رامنځته کړ.

مسعود: پر تاسې د یو شمیر لیکوالو له خوا دا تور هم لګول کېږي چې دودیز پوهان او بیا د پېنځګونو ستوریو پر وړاندې یو سخت انتقادي دریځ لرئ، که په دې تړاو راته څه وویاست!

زیار: پر ما باندې د نورو تورونو او پیغورونو په لړ کې دا تور هم بې سروبوله دی دا چې زه له علامه (حبیبي) تر استاد بینوا، استاد رښتین، استادالفت، مولانا خادم... او استاد (رشاد) پورې د پخوانو استادانو څېړنې او څېړندودونه، هغه هم د ((ژبپوهنې)) په تړاو نه منم او د زاړه((یوناني)) طب په څېرېې له دود و موده وتلی بولم، نو دا یې خدای مکړه، د شخصیتونو سپکاوی دی!

هو، لکه څنګه چې سوکرات،اپلاتون، ارستو... علمي پاتوړو ته ټوله علمي نړۍ له تېرمهال پلوه درناوی لري، ما هم له تاریخي پلوه د خپلو پخوانو پوهانو او استادانو او ورسره ورسره لیکنو څېړنو ته تر بل هرچا ډېر درناوی درلودلی، په تېره استاد حبیبي اولیکنو هستونو او په ځانګړې ډول یې تاریخي او متني اثارو ته. خو دامې اوس نه، بلکې هغوی ته په غونډو سېمینارونو کې هم مخامخ په زغرد ویلي چې تاسې له نشته راپیل کړې وه او په دې توګه مو زموږ نوي اکاډېمیک پښت ته لاره هواره کړې او دا د زماني غوښتنه ده چې نوې خبرې به د زړو ځاینا ستې کېږي.

ما تر تاسې وروسته له وسمهالو لویدیزو استادانو سره د ادبپوهنې، تو کمپوهنې او نورو څېړمه ټولنیزو څانګو خرانګو ترڅنګ نوې ژ بپوهنه او بیا هندواروپایي او هندوآریاني فېلالوجي د آرو څانګو په توګه لوستې او له لوړترین لاسوند سره راستون شوی یم. نو په دې به مې نه ګرموئ چې خپل لوستلیکي(تکسبوکونه) ستاسې دهغو ځایناستي کوم !

په پخوانیو استادانو کې یوازې ترګردو مخکښ استاد حبیبي ددې منښتې مېړانه درلوده چې ووایي: موږ تردې ځایه راورسوله، نور تاسې نوی اکادېمیک پښت یوه شه چې څنګه په نویو علومو فنونو خپله ژبه، ادب، تاریخ او فرهنګ د جهاني سیالۍ جوګه کوئ !

په دې توګه استاد حبیبي د نورو په توپیر له ما او نور نوي اکادېمیک پښت سره دومره اړېپېچ نه لاره او بیا یې دا پراخنظري چې د سمتپالو پرخلاف یې د یوازېني سیمییز ګړدود پرځای ان د لسمو لمریزو کلو راهیسې د ټولو ګړدودو د یوه معیاري غورچاڼ ټینګ پلوي وو او په همدې موخه یې د اړوندو غونډو مشري کوله.

د اطلاعاتو او کولتور د سلاکار په توګه یې رانه پر (۱۳۵۳)ل. کال وغوښتل چې تازه بشپړه کړې ((وییپوهنه)) د کالنۍ جایزې لپاره وروړم. د ژوند په وروستیو ورځو کې تر بل هر وخته زیات پوښتنې ته ورتلم او بهرته داستونې اودرملنې لپاره مې له وزیر ((مجید سربلند)) سره تنۍ وشلولې. خو ما چې تر څو دوکتور نجیب الله ور واسطه کاوه، ګوندیانو ((پوهنتون =دانشګاه)) پر سر ناڅاپه د مېلمه استاد په پلمه دېموکرا تیک المان ته راشړونی (تبعید) کړم او میاشت دوې وروسته مې د اروابناد استاد له((ویرنې)) سره ګوندي استعفا پاڼه هم ور ولېږله !

له استاد بېنوا سره زما راشه درشه هم تر پايه ټينګه او ترينګه پاتې وه. د انقلاب په بوږنوړي زوروا کي پېر کې چې زه تر بندي کېدو پورې څو مياشتتې د پښتو څېړنو نړيوال مرکز سروال وم، د يوه وياړلي سلاکار په توګه مې تر وسې وسې نازاوه او په خپل سرکاري ګاډي کې مې تر((بربڼه)) رساوه. د ليدو کتو وروستی وياړ يې هغه مهال را په برخه شو چې دانقلاب له نوي پېرسره په ليبيا کې سفير شوی وو او په مسکو کې تر درملنې وروسته کابل ته راغلی وو.

استاد الفت هم چې له يوې لسيزې راهيسې کورناستی وو، د هغو دوو استادانو غوندې له نوي پښت سره کوم اړپېچ نه لاره او دا يې د پښتو ټولنې په مشرتابه پېرکې پر زباد رسولې وه؛ تر دې چې ما ځنې د ژبپوهنې په نويو نومونو کې سلاهم اخېستله. خو دوه نور ننګرهاي ستوري، مولانا خادم او په تېره استاد رښتين راسره تر پايه مرور ول. همدا به يې ويل چې پښويه(ګرامر)، وييپوهنه(اشتقاقونه او ترکيبونه)... يې د کاڼي کرښې دي او ما هغه د نورو استادانو ترلوستليکيو له مخه د پوهنځي له نصابه ورکښلي او خپل دا مې ورځايناستي کړي ول!

ما يې بيا هم پوره درناوی کاوه او هغه مهال چې په خپل کور، ننګرهارکې ګوزنوهلی پروت وو، د ليکوالو له انجمنه مې د((ممتاز فرهنګي)) ستاينوم له مادي امتياز سره ور په برخه کړ او د پېښور د کډوالۍ په شپو ورځو کې يې هم پوښتنې ته ور تلم.

مسعود: لکه څنګه چې ما له نورو ليکوالو اورېدلي او څه ناڅه راته ستا له ((اندوژوند)) څخه پته لګېدلې، تاسې د ژبپوهنې، ادبپوهنې، توکمپوهنې، تاريخ او داسې بېلابېلو اثارو او زرګونو مقالو په ليکنه او خپرونه تر علامه استاد حبيبي راوروسته له څومره ييز، اوبيا څرنګيز پلوه د رېکاډ څښتن ياست، نو که په دې تړاو لنډ څه وواياست!

زيار: د ربکارډ خبره ړومبی ځل ځوان هڅاند لیکوال اسماعیل یون زما په نامه کښلي نښیر(۱۹۹۳م) کې د خپلي شمېرني له مخې کړې وه او په دویم چاپ(۲۰۰۹) کې يې د نويو چاپ شويو کتابو له يادوني سره بيا راغبرگه کړې ده. ددې لپاره چې په څو ناستي سيالان راپسې راوانخلي، وار له مخه دا څرگنداوی اړين بولم چې زما له څه له پاڅه ۱۳۰ نښيرونو څخه تر اوسه متې څلوېښت دا له چاپه راوتلي کتابونو او پاتې هماغه ۱۰۴ پښتو گړدودي اثار دي چې د((افغانستان ژبپوهنې اتلس)) د يونسکو پروژې په لړ کې مې کښلي او د نورو برخوالو په توپير مې د سويس له شپږکلنې زده کړيزې مېشتيا سره په څانگپوهيز بهير (پراسپس) ونده هم اخېستې ده. له بده مرغه د اړوند اتلس په ترڅ کې د نورو ملگرو هغو تر څنگ زما تيار څېړلي او چاپ ته چمتو دا هم د برن پوهنتون په خونديځ کې همداسې بې برخليکه پراته دي او منډو ترنډو مې تر اوسه کومه گټه نه ده کړې !

مسعود: تر ماپورې ډېرو پښتو مينو ته جوته ده چې تاسې د گڼو پښتو گړدودونو او بيا نوې ژبپوهنې په رڼا کې پر پوهنتوني او اکاډېميک کچ د يو لړ بنسټيزو لوستليکيو يا درسي کتابونو(پښتوپښويې، ويپپوهنې، شعرپوهنې، آرپوهنې، ليکلارې، ليکلارښود، پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼاکې ...) پر کښنه او ښوونه(تدريس) او بيا زرگونو رسنيزو ليکنو څېړنو سربېره، د((يوې پښتو- کره پښتو)) غورځنگ هم پرمخ بيولی او اغېزې يې له هېچا پټې نه دي، نوکه يوه لنډه رڼا پرې واچوئ او بيا يې تر اوسه مخته پرتې ستونزې راته پر گوته کړئ !

زيار: دا پر زباد رسېدلې چې تر سياسي غورځنگه پوهنيزاو فرهنگ دې ډېرې ستونزې او کړاوونه لري. ځکه دلته د نوي او زاړه تر منځ د شخړې او ټکر خبره ده چې تر هرڅه زياتې رواني ريښې لري. د افغاني، په تېره پښتنې وروسته پاتې دوديزې او ټبريزې ټولنې ډېری نالوستي خو بې له هغې له ليکنۍ ژبې سره څه اړاو تړاو نه لري، خو هماغه کم سلنه لوستي،زده کړه وال ليکوال او پوهان يې له ورته

ټبرنیز او سیمییز اندو واند (ذهنیت) سره په اسانه او یوواریزه توګه د ژوند و ژواک د نورو ډګرونو غوندې ژبني- ګړودودي یووالی ته نه چمتو کېږي. او بیا د هغه چې یو ټولواکمني ښاخ و غرور ورته له نیکونو ورپاتې دی، د خپلو مشرانو کړې او منلې پرېکړې هم ردوي. هغوی د یاد شوي غورځنګ په هماغو لومړیو کې د نورو سیمو له استازیو سره دې پرېکړې ته رسېدلي ول چې

د یوازېني کندهاري ګړدود پرځای د ټولو غورو ګړدودونو یو غورچاڼ باید د یوې کره پښتو بنسټ وټاکي. له همدې لامله یې په دېرشمو لمریزو او راوروسته کلونو کې تردرو سراسري غونډو او پرېکړو راوروسته یې نوره هم پسې پاینه موندلې او تر ټولو وروستنۍ بېلګه یې پر( ) کال په کابل پوهنتون کې د علامه استاد حبیبي په مشرۍ جوړه شوې غونډه وه.. تر څو وار نویو ژبپوهانو ته راورسېد. پر هماغه کال چې تر څلورکلنو ګړدودي څېړنو وروسته مې په برن پوهنتون کې خپلې زده کړې نوې پیل کړې وې چې استاد تړي له امریکا څخه د ژبپوهنې له ماستري لاسوند سره((نوې ژبپوهنه او ژبني مسایل)) رساله د پښتو ټولنې په چوکاټ کې له چاپه را وکښله. په هغه کې یې د زړې دودیزې ژبپوهنې او د ټولنې له رامنځته کېدو راهیسې شوې هڅې او پرېکړې ناسمې او ناپوهنیزې ښوولې، خو د هماغه هوکې کړی((غورچاڼ)) یې نورهم ښه ترا ور څېرلی وو. هغه هم په دې علمي دلیل چې د کندهاري او ننګرهاري ګړدودو په ګډون هېڅ یو پښتو ګړدود کوم((اقتصادي، اجتماعي او سیاسي سیادت)) نه لري چې د یوازینۍ((معیاري لهجې)) په توګه پر نورو پښتنو و منل شي. د استاد رحیم الهام او همداراز قلندر مومند بیا په دې((سوسیو لنګویستیکي)) لاسوند دا ((پلرنی نصیحت)) را مخته کاوه:

((تر څو چې پښتني ټولنه له اوسني قبیلوي او بیا فیوډالي پړاوه، پانګوالي هغه ته نه وې رسېدلې، د معیاري پښتو د ربړې هواری ناشونی دی!))

زما دلایل چې ان ځوکاله وړاندې د بي بي سي پښتو خپرونې په ګډه مرکه کې بې کچکوله قلندر ته هم وړاندې کړل دا سې لنډیز مومي ((اوس سم له لا سه موږ دا له تېرنی او فیوډالي پړاوه را وتلي او پرمختللې نړیوالې علمي- فرهنګي سیالۍ ته مو ملا تړلې ده، په کوم ګړدود لویدیزوالو ولې په هغه پړاو دري پېړۍ پخوا یوه کره لیکنی .. ایاموږ بیرته پرشا ولاړ شو او کتاب، قلم، ښوونځی... د بنسټپالو په څېر وسوځوو))، اویاد ببلابېلو سیمو، کلیو، بانډو او خېلونو، تېرونو لپاره ببلابېل ښوونیز یا درسي کتابونه، پښوېي(ګرامرونه)، لیکدودونه، لیکلارې، سیندونه (قاموسونه)، چاپي او برېښنايي رسنۍ... رامنځته کړو؟

مسعود: له څو کلو ، په تېره د ((پښتو لیکلارښود)) له خپرېدا راهیسې په دې کال دوه کې ځینې لیکوال پر تاسې دا نیوکه کوي چې د((یوې- کره- لیکنۍ پښتو)) په تړاو مو سویل لویدیزه ګړدودي ډله خورا لږه په پام کې نیولې او زیات زور مو پر درونورو ډلو، په بله وینا (منځنۍ، سویل ختیزه او شمال ختیزه پښتو) اچولی دی، ایا دا نیوکه یې څومره پر ځای ده ؟

زیار: د یوې ژبې علمي پښوېه (ګرامر) او بیا یې اړونده ټاکلې کره(معیاري)بڼه هغه اساسي قانون ته ورته دی چې د ولس د امرلو(منتخبو) استازیو له خوا رامنځته کېږي او سرکارېې د پلي کولو پازه (مسوولیت) لري. ما څه د اتلس په تړاو او څه په ځانګړي نوښت له آمو تر مارګلۍ، په بله وینا ، له اسلام کلا تر اسلام اباد او بیا له بولانه تر واخانه سل یو نیم سل پښتو ګړدودونه راټول کړي او د اروپايي پښتوپوهانو تر لارښوونې لاندې څېړلي، شنلي او پر څلور ډلو ویشلي، او هله مې د یوه ژبپوهنیز پروسیجر له مخې څنې رغولی غورچاڼ د ((یوې پښتو- کره پښتو)) په نامه په لیکلارښود کې رانغښتی دی. په دې ډول ، دالارښود د هرچا او هرې سیمې او تبر استازندویه دی، نو هېڅ یو ګړی (منفرد) وګړی ددې داوې او نیوکې

رښتنه (حق) نه لري چې وو ايي، دا زما يا سيمې او ټبر ځلندويه او استازندويه پښتو نه ده ، نه پکې زده کړه کوم او نه ليکنه لوست او ليکوالي !

مسعود: له دوه درو کلو راهيسې د(ی) گانو شخړه راروانه ده، که پر دغه ليکدودي ربړه يو څه رڼا واچوئ!

زيار: ما د پښويې دريم چاپ (۲۰۰۵ل) په سريزه، لاربنود او گڼو ليکنو، ويناووکې پوره روښانه کړې چې دا ليکدودي ناغبرې يا ټبروتنه نه ، بلکې دگړدودي توپير زېږنده ده او دشخړې پرځای يو ځانگپوهيز او گډ پوهاوی رامنځته کول په کار دي.

دلمريزې پېنځمې لومړی يا دويم کال وو چې ما د اړوندي سيمې شاگردانو څخه د يو لړ پوښتنو په ترخ کې د دې مشورې سر پيدا کړ. داسې چې د نورو گردو پر خلاف يې په هر خجن خپلواک(واوبل) پسې هر يو پربل اړاوه، په دې وروستهډول :

زور پر زورکي(لکه مينه او ښځه)، اوږده-ې پر لنډه-ي،لکه (ښځې-ښځي، ښوونکې-ښو ونکي)، زوروالهٔ-ی پر زورکيوالهٔ(ی،ئ)، لکه (پلی- پلئ، ښوونکی–ښوونکئ)، اوږد و

(o) پر لنډ–و (u)، لکه (تودوخه–تودو

u خه، مېړوښه–مېړو

u ښه)

سويل لويدځوال په دغه لړکې اوږد خجن واوبل هم پر لنډ اړوي، لکه (توری-توری، زېږې- زيږي، چېږې- چيري)...؛ لا په زړه پورې يې بيا دا چې يووستوي ناخجن توکي چې پوهاند تړي (۱۹۷۸)ز. پرې د

((clitics))

تر سرلیک لاندې دوکتورا تېزس کښلی دی، هم د درو نورو ډلو پر وړاندې له ورته خپلواک ونج(واوېلي بدلون) سره ادا کوي:

اړیکوییکي(ربط ادات)، لکه(چې- چي، نوo- نوu، خوo-،خوu،

ځکه- ځکه،)؛ مرستیالکړ، لکه: (دی- دئ، ده-ده، وو wo وو-wu ،

وه-وه، وم-وم)؛ ضمیري یا پرونومینال، لکه(مې- مي، مو- مو u،

،يې- يي)؛ وستربلونه، لکه(ته- ته، څخه- څخه، سره- سره، وروسته- وروسته، لاندې-لاندي، باندې-باندي، پسې- پسي،کې- کي، پورې- پوري، ځنې- ځني...)؛ بېلښتي او تړښتي (اشتقاقي او ترکیبي) اداتي ضمیرونه هم همداسې دروا خله، لکه(راته- درته-ورته، راکې-راکي، درکې-درکي، ورکې- ورکي، پکې- پکي ...)؛ پوښتوییکي او پوښتنومځري، لکه(ولې- ولي، چېرې- چیري،کوم- کوم، کله- کله، څنګه- څنګه...)؛ کړولونه یا قیدونه، لکه(اوس- اوس، هلته- هلته، دننه-دننه، د باندې- دباندي، هورې- هوري)....

ما داسې انګېرله چې دد سویل لویدیزې پښتو دغه خجیزه ځانګړتیا زما برسېرونه ده، ځکه نه يې هربرت پنزل په خپل اړوند ګرامر(۱۹۵۵) کې یادونه کړې وه او نه یرژي بیچکا په پښتو خجپوهنه(۱۹۲۹) کې((دغه دواړه اثره استاد الهام په(۱۳۴۰) او(۱۳۲۸ل.)کلو کې را پښتو کړي دي)). خو (۳۲)کاله پس چې استاد مکنزي راته پر(۱۹۹۸) کال په خپل کور، وېلس کې د خپلې وروستنۍ پښتو رسالې یوه کاپي راکړه او په دې تړاو يې د اخښنګ(التباس) لپاره د(ته اوسې) پر وړاندې د سوېل لویدیزګړدود (ته اوسي) بېلګه وړاندې کړې وه، نو ماېې چې درستې خجپوهنې

(اکسنتولوجۍ) ته پام راوا ړاوه، هک پک پاتې شو، ځکه دمشر استاد مورگن ستیرن د تاریخي پښتو پښویې(گرامر)په ناچاپه لاسکښنه کې یې دغه ځانگړتیا تر سترگو شوې نه وه.

له ښه مرغه همدا یوه نیمه میاشت له مخه (۲۴-۱۰-۲۰۱۱) مې د استاد بېنوا هغه لیکنه له ((وریت پښتون)) فېسبوکه را ثبت کړه چې په لمریزه دېرشمه لیکلې((ادبي فنون)) رساله کې یې د(یاگانو) د ډولونو او لیکښو په تړاو ورته اخښنگ(التباس) ورته بیلگې ته گوته نیولې ده، درسته لیکنه یې په لاندې ډول ده:

((په پښتو کې د "ی" لیکل دا شکلونه لري:

الف: معروفه (ی)- راوروسته یې (ي) بڼه ومنل شوه(زیار)

لکه خپلوی، وروږگلوی، دا "ی" بې له کومه ښې لیکله کیږي

ب: مجهوله(ې)

ددې توری شکل لومړی چپه(یا) وه چې اوږده لمن(یې) درلوده مگر څنگه چې دا شکل که دکلمې په منځ کې راشي اشکالات پیښوي نو (ې) یعني معروفه یا ته دوه ټکي سر به سر ورکړه شوه چې په منځ او اخر کې یو شان وي او دا توری اوږد او کشاله وایه کیږی لکه:

نارې، غلبلې، مېلمه مېرمنه یا نور....

په لیکلو کې د معروفي او مجهولي یا فرق په کار دي که نه وي مانا غلطیږي بیلگه:

خاندي(معروفه ی) او خاندې(مجهوله ې) مانا(یې) فرق لري، یو غایب او بل مخاطب فعل دی، یا لکه مستی(مستي) او مستې، مینه او مېنه...

ج: تانیثي(ۍ)

دا ی په اخیر کې یوه کوچنۍ لکۍ لري چې د نورو یاګانو سره یې فرق وشي لکه:
چوکۍ، خولۍ ، ډوډۍ ، نجلۍ او نور...

د : ثقیله (ئ)

ثقیله (ئ) هم د تانیثي یا په شان ثقیله ادا کیږي مګر په لیکلو کې یې شکل فرق کوي یعني په اخیریا پر سر همزه لري بیلګه: راغلئ، ځئ چې دا اکثرا د جمع مخاطب په اخیرکې راځي))

په ډیر درنښت او ادبي مینه: انجنیرعبد القادر مسعود

له تاسوګران او مشر ورور استادزیار څخه ډیره ډیره مننه چې زما پوښتنو ته مو پوره او کره ځوابونه راکړل.

له تاسې هم منندوی یم چې دومره زړه غټاوی مو را په برخه کړ !

ګرانو فرهنګپالو اود ادب مینانو !

زه غواړم چې له پوهاند استاد زیارصاحب سره په راتلونکي کې هم نورې مرکې ولرم. که تاسو د پښتو ادب، فرهنګ او شعر په تړاو ابنتني پوښتنې لرئ ، کولای شی د ما د ایمیل په پته یې راولیږی.

a.masoud@hotmail.com